

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS
VILNIAUS FAKULTETAS
FOTOGRAFIJOS, ANIMACIJOS IR MEDIJŲ MENO KATEDRA
Fotografijos ir medijos meno studijų programa, valstybinis kodas 6211PX008

Skaistės Jauraitės

(At)mintis apie (at)mintį: menas ir žemėlapiai
(tiriamąjo rašto tema)

Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994

(kūrybinio darbo/projekto pavadinimas)

Magistro baigiamasis darbas

Tiriamąjo rašto dalies vadovas	Prof. Artūras Raila _____ (pedagoginis vardas/mokslinis laipsnis, Vardas, Pavardė)
Kūrybinio darbo/projekto vadovas	Prof. Artūras Raila _____ (pedagoginis vardas/mokslinis laipsnis, Vardas, Pavardė)
Konsultantas	lekt. dr. Jurij Dobriakov, doc. dr. Daumantas Stumbrys _____ (pedagoginis vardas/mokslinis laipsnis, Vardas, Pavardė)

Baigiamojo darbo autentiškumo deklaracija

Skaistė Jauraitė

(baigiamojo darbo autoriaus vardas ir pavardė)

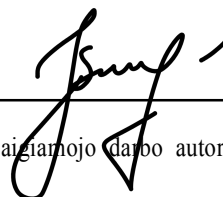
(At)mintis apie (at)mintį: menas ir žemėlapiai; Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994

(baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

The Thought of Memory: Art and Maps; I Was Not There Yet: Vilnius 1894 – 1994

(baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad baigiamasis darbas paremtas mano pačios/-o autentiška kūryba ir jame naudotasi tik tokia papildoma informacija, kuri nurodyta nuorodose, paaiškinimuose, šaltinių, literatūros ir kt. sąrašuose. Darbas sukurtas/parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių. Taip pat nei visas baigiamasis darbas, nei jo dalis nebuvo pateikta jokiai kitai aukštojo mokslo institucijai, kaip akademinis atsiskaitymas ar baigiamasis darbas.

(baigiamojo darbo autoriaus parašas)

TURINYS

ANOTACIJA	4
ĮVADAS.....	5
1. VIETOS ŽEMĖLAPIAI, ATMINTIS IR ISTORIJA.....	8
1.1 Vietos žemėlapių sandara ir funkcijos.....	8
1.2 Istorija ir atmintis.....	11
1.3 Vietos žemėlapiai, atmintis ir istorija	15
2. ŽEMĖLAPIO METODAS: NAVIGACIJA, ATMINTIS IR ISTORIJA MENO KŪRINIUOSE	17
2.1 Simono Pattersono „Didžioji Lokė“ (1992).....	17
2.2 Jurgio Mačiūno „Rusijos Istorijos Atlasas“ (1953 – 1973)	23
2.3 Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994 (2023).....	29
IŠVADOS.....	35
SUMMARY	37
LITERATŪRA	38
ŠALTINIAI	40
ILIUSTRACIJOS.....	41

ANOTACIJA

Baigiamajame magistro darbe nagrinėjama, kaip meno priemonėmis dekoduojami vietos žemėlapiai ir, kaip dekonstruojama atmintis ir istorija.

Dažnai vietos žemėlapiai suprantami, kaip tiesos objektai. Todėl būtina išnagrinėti, kaip menininkai panaudoja vietos žemėlapius mene ir, kaip perteikia juose užkoduotą informaciją.

Teorinėje dalyje aprašoma vietos žemėlapių sandara ir funkcijos. Remiantis filosofų ir mokslininkų įžvalgomis, pateikiama atminties ir istorijos terminų glausta teorija, išsiaiškinamas vietos žemėlapių santykis su atmintimi ir istorija.

Tyrimo dalyje, pasitelkus atvejo studijos metodą, išnagrinėjami 3 meno kūriniai, ieškant teorinėje dalyje aprašytų kultūrinės, komunikacinės ir politinės atminties rūšių.

Darbo pabaigoje, pateikiamos išvados ir siūlymai, kaip galėtų būti suvokiami vietos žemėlapiai ir, kaip juos skaityti meno kūrinuose.

Darbą sudaro 5 dalys: įvadas, žemėlapių sandara ir funkcijos, atminties ir istorijos teorinė dalis, pasirinktų meno kūrinių analizė, išvados ir siūlymai, literatūros sąrašas.

Darbo apimtis – 41 psl., 18 bibliografinių šaltinių, 15 iliustracijų.

Pagrindiniai žodžiai: vietos žemėlapiai, menas, atmintis, istorija.

IVADAS

Pirmieji žemėlapiai, spėjama, atsirado dar antikos laikais, t.y V-VI a. prieš mūsų erą. Aiškinant žemėlapių termino reikšmę, fizinių mokslų daktarė ir kartografe Giedrė Beconytė tai apibūdina - kaip sumažintą ir apibendrintą Žemės teritorijos arba kitokios erdvės srities vaizdą plokštumoje, kuris perteikia informaciją apie pasirinktus tos erdvės objektus, jų savybes ir sąsajas.¹ Jeigu žemėlapius reikėtų apibrėžti daugiau nei objektų atvaizdavimą plokštumoje, žemėlapių istorikas Johnas Briannas Harley juos apibūdino, kaip „grafines reprezentacijas, kurios padeda suprasti žmonių pasaulio reiškinius, sąvokas, sąlygas, procesus bei įvykius“.² Filosofas Aldis Gedutis aiškina žemėlapius, kaip paradoksišką vizualizavimo priemonę: paradoksas tas, kad galime daug ką vizualizuoti ir taip paaiškinti sudarydami žemėlapius, tačiau patys žemėlapiai yra tai, kas nevizualizuojama.³ Kol žemėlapiai neturi savų vizualinių atvaizdavimų, galima gilintis į žemėlapių konstruktuose paliktus kodus. Kartografai kurdami žemėlapius sutartiniais ženklais užfiksuoja būtinus pastebėti ar įsiminti objektus. Todėl, miesto ribų ir objektų visumą įsivaizduoti kur kas paprasčiau pamačius žemėlapi. Būtent žemėlapiai ir padeda vaizduotei susidėlioti esamos vietos atvaizdą. Per daug metų keitėsi ir žemėlapiai, priklausomai ir nuo sudarytojų, ir nuo ideologijų, kontekstų ir kitų svarbių faktorių. Kiekvieno skirtingo laikmečio ir vietos žemėlapiu galima iššifruoti būtojo laiko spiralę, kuri paaiškina bendrąją istorinę kultūrinę atmintį. Todėl, pasmerktas tikslumui, žemėlapis apjungia istoriją ir atmintį. Kiek istorijos galima įskaityti žemėlapyje? O galbūt tai tik esamos istorinės atminties pagrindimo priemonė? Jeigu žemėlapius suvokiame, kaip tuometinės vietovės atvaizdavimą dvimatėje plokštumoje, kaip turėtume suvokti į meno lauką perkeltus žemėlapius? Jų struktūrą ir turinį? Atsakymų, tikriausiai, yra ne vienas, bet šiuo tyrimu bus bandoma išaiškinti, kaip meno priemonėmis dekoduojami vietos žemėlapiai ir, kaip dekonstruojama atmintis ir istorija.

Darbo objektas

Dvimačiai vietos žemėlapiai ir atminties kultūra.

Problema ir aktualumas

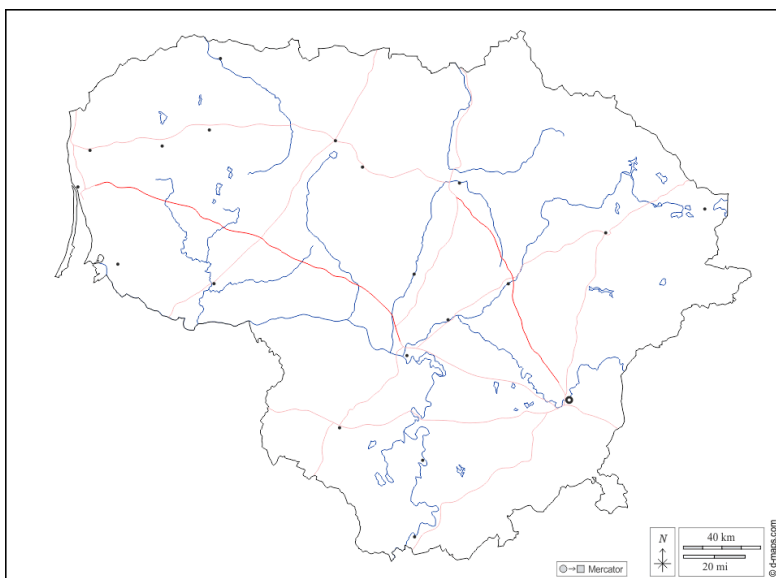
Net ir beveik atsisakius popierinių žemėlapių, paties žemėlapių, kaip vietovės atvaizdo, svarba išlieka. Objektus, nesvarbu, ar tai miesto ar transporto planai, ar pasaulio žemėlapiai, kurių pilno

¹ Visuotinė lietuvių enciklopedija: <https://www.vle.lt/straipsnis/zemelapis/>

² Harley, J.B, Woodward, D. 1897. "Preface", in: John Brian Harley, David Woodward(eds.), Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean (The History of Cartography, vol. 1) Chicago: The University of Chicago Press. p. 16 (vertimas Aldis Gedutis)

³ Gedutis, A. 2019. "Į Rytus nuo Saulės, į Šiaurę nuo Žemės: žemėlapiai šiapus ir anapus pasakojimo", in Lina Michelkevičė ir Vytautas Michelkevičius(eds.) Diagraminės vaizduotės atlasas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. p. 16

tikrojo vaizdo negalima pamatyti dėl vaizdo dydžio, juos belieka įsivaizduoti tik taip, kaip jie perteikiami žemėlapyje, pasitelkiant mastelį. Pavyzdžiui, Lietuvos valstybės sienų ribas (ar bet kokios kitos valstybės) vizualiai galima įsivaizduoti tik taip, kaip jos yra pavaizduotos žemėlapyje, nes plika akimi realaus valstybės ribų vaizdo pamatyti tiesiog neįmanoma. Taip pat transporto stotelėse vis dar galima rasti miesto planus, pažintiniuose takuose – kelio navigacinius žemėlapius ir pan. Žemėlapiai neišnyksta, tik tobulėja jų pateikimo būdai. Menininkų darbuose taip pat galima pamatyti vietos žemėlapių arba jų elementų, tačiau kyla klausimas, ar taip nėra manipuluojama vadinamaisiais „tiesos“ objektais?

pav. 1 Lietuvos Respublikos teritorijos kontūrai

Pavadinimas

(At)mintis apie (at)mintį: menas ir žemėlapiai.

Mintis apie mintį. Atmintis apie atmintį. Mintis apie atmintį. Atmintis apie mintį.

Atmintis yra subjektyvi, tai ji gali būti ir išgalvota, todėl atmintis tokiu atveju tampa tiesiog mintimi.

Tikslas

Taigi atsižvelgus į žemėlapių vieną iš funkcijų : atspindėti kuo realesnę ir tikslesnę tuometinę dabartį – norima iširti, ar menininkas, integravęs pasirinktus vietos žemėlapius į meno kūrinį, istorinės atminties atvaizdavimo priemonėmis t.y žemėlapiu kodais, kuria fikciją ar kaip tik atvirksčiai, meno priemonėmis rekonstruoja žemėlapyje užkoduotą istorinę kultūrinę atmintį?

Uždaviniai

- Pateikti trumpą žemėlapių istoriją ir žemėlapių sandarą ir jų pagrindines funkcijas.
- Paaiškinti Aleidos Assmann istorijos ir atminties transformacijų teoriją.
- Susieti žemėlapius ir atminties teoriją.
- Atminties ir istorijos transformacijų teorijos pagrindu, ištyrinėti Jurgio Mačiūno sukurtą 37 žemėlapių seriją pavadinimu *Rusijos Istorijos Atlasas* (1953)
- Atminties ir istorijos teorijos pagrindu, ištyrinėti Simono Pattersono rekonstruotą Londono metro žemėlapi pavadinimu *Didžioji Lokė* (1967)
- Susieti kūrybinį darbą „Manęs tada nebuvo“ su meniniu tyrimu.

Darbo struktūra

Darbą sudaro trys pagrindinės dalys. Pirmasis skyrius – teorinis, ir jis susideda iš trijų poskyrių: žemėlapių sandara ir funkcijos; istorija ir atmintis; žemėlapiai, atmintis ir istorija. Antrajame skyriuje, pagal išdėstytą anksčiau teoriją, pristatoma ir išanalizuojama Jurgio Mačiūno sukurta 37 žemėlapių serija „Rusijos Istorijos Atlasas“ (1953) ir Simono Pattersono rekonstruota Londono metro schema „Didžioji Lokė“ (1969). Taip pat pagal tą pačią teoriją išanalizuojamas baigiamasis kūrybinis darbas „Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994“ (2023) ir taip susiejama kūrybinė ir rašto dalis. Trečioji dalis – meninio tyrimo išvados.

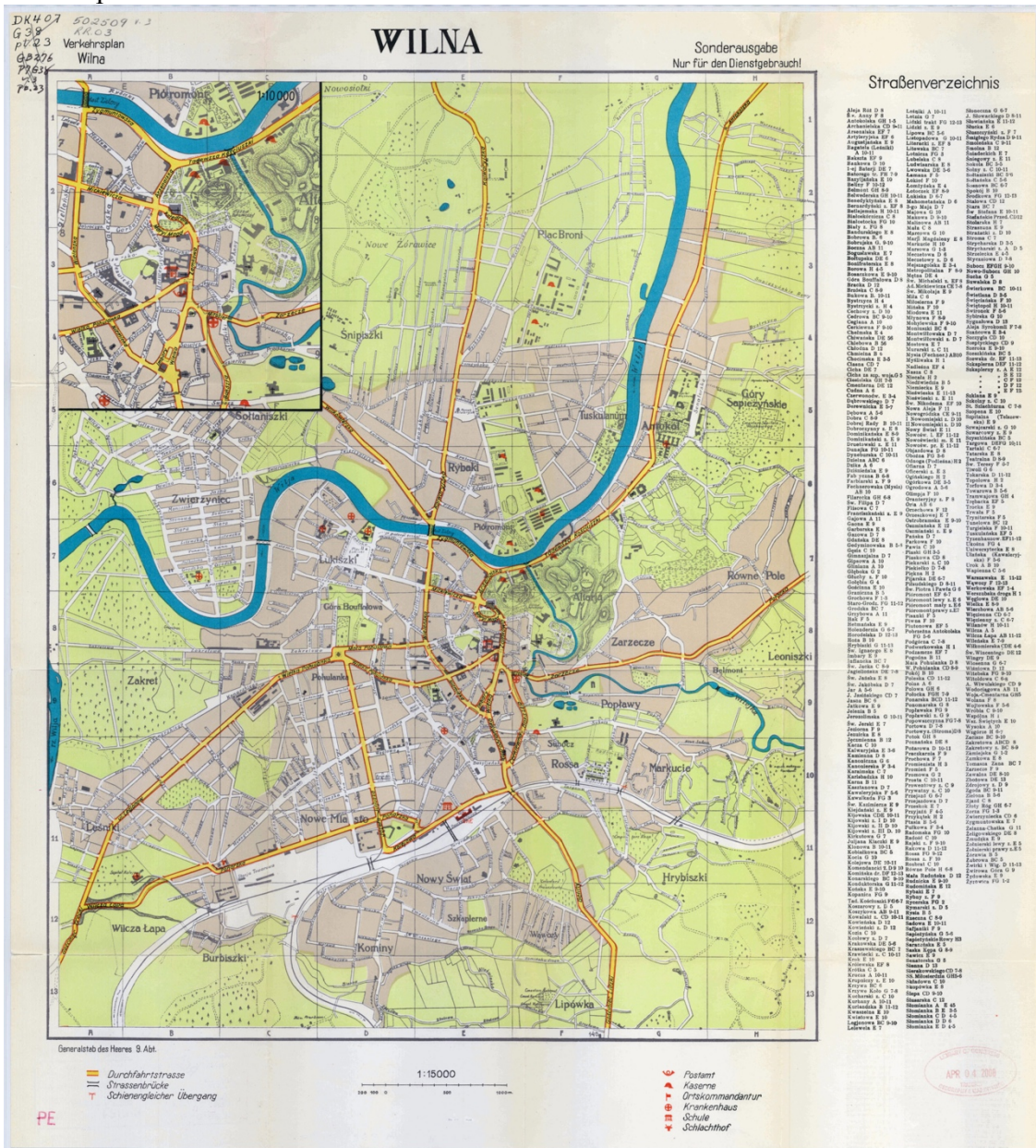
Tyrimo metodika

Magistriniame darbe bus taikomas kokybinis tyrimo metodas, tekstinė analizė, kuri naudojama tekstinei ir vaizdinei medžiagai nagrinėti. Taip pat pasirinkta atvejo studija, nes ji suteikia galimybę išsamiai išanalizuoti ir aprašyti įvykius ar konkrečius pasirinktus faktus realiame kontekste ir aprašyti tiriamąjį reiškinį. Būtent ši kokybinių tyrimų metodika, kai detaliam, giliai nagrinėjamas vienas ar keli konkretūs atvejai, gali leisti iliustruoti problemą ir tokiu būdu didžiausias dėmesys skiriamas būtent konkrečiam atvejui, kurį bandoma kuo nuodugniau ištyrinėti, aprašyti ir paaiškinti bei atsakyti į tyrimo klausimus.

1. VIETOS ŽEMĖLAPIAI, ATMINTIS IR ISTORIJA

1.1 Vietos žemėlapių sandara ir funkcijos

Žemėlapių ir kartografijos tikslas - sukonstruoti kuo tikresnį ir tikslesnį tuometinės vietos atvaizdą, todėl nekeista, kad tam reikia ypatingų, tačiau lengvai suprantamų ir įsimenamų kodų-simbolių, kuriais informacija būtų perteikiama kuo efektyviau tam tikrai žmonių grupei, kuriai tas žemėlapis ir buvo sukurtas.

pav. 2 Nacistinės Vokietijos sudarytas Vilniaus žemėlapis (1939)

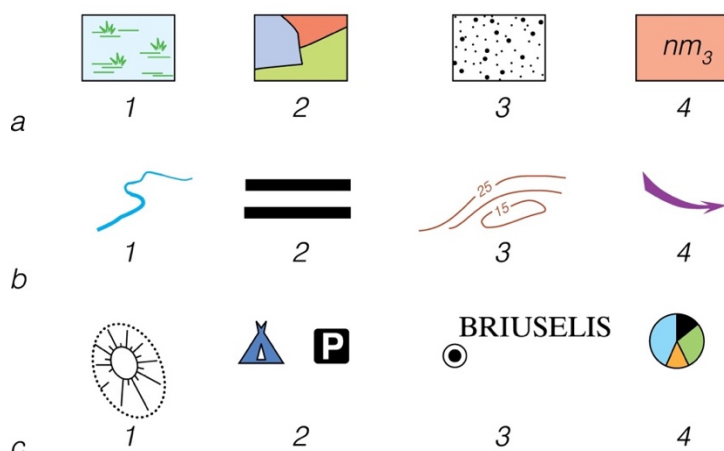
Žemėlapių pagrindą sudaro sutartiniai ženklai. Kartografe Giedrė Beconytė juos apibrėžė, kaip grafinius simbolius, naudojamus realioms ar sutartiniams objektams žymėti.⁵ Tokie sutartiniai ženklai būna abstraktūs (pvz., geometrinės figūros), panašūs į žymimąjį objektą (palapinės ženklelis) arba simboliniai (valstybių vėliavos).

Sutartiniai ženklai pagal formą skirstomi:

Plotiniai – dvimačiai grafiniai objektai, kuriais žymimi, pvz., plotiniai geografiniai objektai ar reiškinių paplitimo arealai.

Linijiniai – pvz., žymimos kelių, upių ir kitų žemės paviršiaus objektų ašinės linijos, plotinių objektų kontūrai, judėjimo srautai ir kryptys, sutartinės ribos, izolinijos.

Vaizdiniai – tai įvairūs simboliai (geometrinės figūros, teksto simboliai, skaičiai, piešiniai), kurių forma ir dydis neatitinka žymimų objektų padėties vietovėje, todėl jie vadinami nemasteliniais. Jais vaizduojami smulkūs objektai. Vaizdiniai sutartiniai ženklai būna paprasti (vienas simbolis) ir sudėtiniai.

pav. 3 Giedrė Beconytė: a - plotiniai, b - linijiniai, c – vaizdiniai

Taip pat žemėlapiai yra skirstomi į rūšis pagal atliekamas funkcijas:

- Politinis
- Geografinis
- Topografinis

⁵ Giedrė Beconytė: <https://www.vle.lt/straipsnis/sutartiniai-zenklai/>

- Klimato
- Miesto plano
- Transporto
- Orų
- Kadastrinis
- Navigacinis
- Aviacijos
- Batimetrinis

Siekiant išsiaiškinti, kaip žemėlapiai ir kartografija susiję su istorija ir atmintimi, pirmiausia, reikėtų išsiaiškinti, kaip veikia atmintis ir kaip ji koreliuoja su istorija.

1.2 Istorija ir atmintis

Kolektyvinė ir individuali atmintis

„Atmintis“ – tai yra laikotarpis, per kurį asmuo ar žmonių grupė gali prisiminti įvykius⁶ Psichologai atmintį pagal įsimenamų žinių laikymą siūlo skirti į „semantinę“ ir „epizodinę“ (Tulving, 1972: 382-402).

Semantinė atmintis – tai atmintis, kurioje laikoma sistemiškai sutvarkyta, apibendrinta ir įprasminta informacija (dėsniai, tarpusavyje susijusios sąvokos, įvairūs simboliai, gramatikos ir matematikos taisyklės ir kita); ilgalaikės atminties rūšis.⁷ Ji įgyjama kolektyvinio mokymo metu, bendrųjų ir specializuotų žinių, jungiančių mus su kitais ir supančiu pasauliu, įgijimo ir saugojimo vieta.

Epizodinė atmintis – tai atmintis, kuri fiksuoja tik asmeninius įvykius, individualiai patiriamus; konkrečios vietos ir konkretaus laiko įvykiai, pavyzdžiui, įvykiai, susiję su santykiais su bendruomene, šeima, draugais ir pan. Informacija žmogaus sąmonėje koduojama dviem pagrindinėmis formomis: vaizdo ir sąvokos, arba neverbaline ir verbaline forma. (Jatautaitė, 2000:179).

Atmintis suvokiama, kaip *individuali* ir *kolektyvinė*. Individuali atmintis apibrėžiama kaip asmeninė įvykio interpretacija. Nors terminas „individuali“ reiškia, kad asmenybės požiūris yra vienintelis, kuris prisideda prie atminties formavimosi, tačiau kaip socialioms būtybėms, tai praktiškai neįmanoma. Todėl prancūzų filosofas ir sociologas Maurice'as Halbwachsas⁸ teigia, kad iš tikrųjų nėra tokio dalyko kaip „individuali atmintis“; vienintelė „tikroji atmintis“ yra „kolektyvinė

⁶ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/memory>

⁷ <https://www.vle.lt/straipsnis/semantine-atmintis/>

⁸ Maurice Halbwachsas, On Collective Memory, ed. and trans. Lewis A. Coser (Chicago, 1992). 46p.

atmintis“. Halbwachsas argumentuoja, kad žmogus prisimena savo praeities išgyvenimus, visada tam tikros socialinės grupės – šeimos, socialinės klasės, religijos – rėmuose. Pavyzdžiui, kad ir koks būtų „individualus įvaizdis“ apie tam tikrą asmenį ar įvykį savo šeimoje, jis negali būti atsietas nuo bendrų idėjų, tipų, modelių, sudarančių „šeimos atmintį“, kurią Halbwachsas taip pat vadina šeimos „atmintimi“, dar kitaip „tradiciniai šarvais“; nes „kiekvienoje konkrečioje šeimoje egzistuoja papročiai ir mąstymo būdai, kurie vienodai primeta savo formą savo narių nuomonei ir jausmams“.⁹ Taigi terminas, kurį sukūrė Maurice'as Halbwachsas, reiškia prisiminimus, kuriais dalijasi grupė ir kurie atsiranda bendraujant tarpusavyje ir per institucijas. Egiptologas ir atminties tyrinėtojas Janas Assmanas aiškina Aleidos Assmann (A. Assmann, 2006:210-24) išskirtus tris kolektyvinės atminties aspektus: komunikacinį, kultūrinį, politinį. (Assmann, 2010:121-122)

Komunikacinė atmintis

Tai ne institucionalizuota, ne kultivuota ir nešvenčiama specialiomis progomis, ji gimsta kasdienėje sąveikoje ir komunikacijoje, tai yra socializacijos ir komunikacijos proceso rezultatas. Komunikacinė atmintis paprastai ribojama iki trijų sąveikaujančių kartų gyvenimų arba 80 – 100 metų.

Kultūrinė atmintis

Kultūrinė atmintis yra individualios ir komunikacinės atminties eksternalizacija ir objektyvumas, pasireiškiantis tokiuose simboliuose kaip tekstai, vaizdai, ritualai, orientyrai ir kiti prisiminimai; Visuomenės kultūrinė atmintis grindžiama tokiomis institucijomis kaip bibliotekos, muziejai, archyvai, paminklai, švietimo ir meno institucijos, taip pat ceremonijos ir atminimo datos bei panaši praktika. Tipiškas kultūrinės atminties laikotarpis yra 3000 metų, Vakaruose siekia Homerą ir Biblijos autorius, o Rytuose – Rigvedą, Budą ir kitus kultūros pagrindus.¹⁰

Politinė atmintis

Politinė atmintis dalijasi savo išoriniu, simboliniu pobūdžiu su kultūrine atmintimi, bet yra iš viršaus į apačią veikiama institucijos, kuri priklauso nuo ją steigiančios politinės organizacijos. Politinė atmintis išlieka tol, kol išlieka politinė institucija, kuri gali būti 12 metų, kaip nacistinės Vokietijos atveju, arba daugiau nei 200 metų, kaip Prancūzijos Respublikos ar JAV atveju.¹¹

⁹ Ibid 167p.

¹⁰ Ibid 122p.

¹¹ Ibid 122p.

Gilinantys į terminologiją, dažnai bendruomeninė atmintis prilyginama kolektyvinei atminčiai. Tačiau Aleida Assmann teigia, kad bendruomeninė atmintis yra formatai, kurie yra įkūnyti ir pagrįsti išgyventa patirtimi, ir ši atmintis išnyksta kartu su savo nešėjais. O norint efemeriską bendruomeninę atmintį paversti ilgalaikę kolektyvine atmintimi, kuri gali būti perduodama iš kartos į kartą, Aleida Assmann pateikia atminties plėtojimo ir sutvarkymo formas:¹²

- įvykių panaudojimas emociniame ir suvienijančiame naratyve;
- vaizdiniai ir žodiniai ženklai, padedantys atminti;
- mokymosi ir žiniasklaidos institucijos;
- vietos ir paminklai, kuriuose pristatomos apčiuopiamos relikvijos;
- atminimo apeigos, kurios periodiškai suaktyvina atmintį ir sustiprina kolektyvinį dalyvavimą.

Taip pat Aleida Assmann primena, žmonės yra socialios būtybės. Jie tampa skirtingų grupių dalimi, kurių „mes“ priima kartu su atitinkamais socialiniais rėmais. Ji pabrėžia, kad socialinis rėmas yra numanoma arba aiški bendrų rūpesčių, vertybių, patirties, pasakojimų struktūra. Šeima, kaimynystė, bendraamžių grupė, karta, tauta, yra grupės, kurias individai įtraukia į savo tapatybę, vadindami jas „mes“. Kiekvienas „mes“ yra sukonstruotas per bendras praktikas ir diskursus, kurie žymi tam tikras ribas ir apibrėžia įtraukimo ir atskirties principus. Norint būti kolektyvinės grupės, tokios kaip tauta, dalimi, reikia dalytis ir perimti grupės istoriją, kuri peržengia individualios gyvenimo trukmės ribas. Individas dalyvauja grupės savo praeities vizijoje pasitelkdamas pažintinį mokymąsi ir emocinius atpažinimo bei paminėjimo veiksmus. Taip pat Aleida Assmann pastebi, kad šios praeities negalima „prisiminti“; tai reikia įsiminti. Kolektyvinė atmintis yra semantinės ir epizodinės atminties kryžkelė: ji turi būti įgyta mokantis, bet tik per internalizaciją¹³ sukuriama tapatybė „mes“. (Assmann, 2008)

Tarp istorijos ir atminties

Dažnai painiojama, kad istorija ir atmintis tai terminai, kurie galėtų pakeisti vienas kitą. Tačiau, kaip teigia prancūzų istorikas Pierre Nora *Les lieux de mémoire* veikale, kuriame tyrinėjamas prancūzų identitetas ir kolektyvinė atmintis, kad tai tikrai nėra sinonimai.

Atmintis yra gyvenimas, kurį nešioja gyvos visuomenės, įkurtos jos vardu. Ji tebėra nuolatinėje evoliucijoje, atvira prisiminimo ir pamiršimo dialektikai, nesąmoninga savo viena po

¹² Transformations between History and Memory. Aleida Assmann Source: Social Research, SPRING 2008, Vol. 75, No. 1, Collective Memory and Collective Identity (SPRING 2008), pp. 49-72. 51-52p.

¹³ Internalizacija – socialinės grupės pažiūrų, normų ir vertybių perėmimas, laikymas savomis. (<https://www.zodynas.lt/tarptautinis-zodziu-zodynas/l/internalizacija>)

kitos einančių deformacijų, pažeidžiama manipuliavimui ir pasisavinimui, gali ilgam užmigti ir periodiškai atgyti. Kita vertus, istorija yra to, ko nebėra, atkūrimas, visada problemiškas ir neišsamus. Atmintis yra amžinai aktualus reiškinys, ryšys, jungiantis mus su amžina dabartimi; istorija yra praeities reprezentacija. Atmintis, kiek ji yra efektyvi ir magiška, talpina tik tuos faktus, kurie jai tinka; ji puoselėja prisiminimus, kurie gali būti nefokusuoti arba teleskopiniai, globalūs ar atskirti, ypatingi ar simboliniai, reaguojantys į kiekvieną perdavimo kelią ar fenomenalų ekraną, į kiekvieną cenzūrą ar projekciją. Istorija, kadangi ji yra intelektualinė ir pasaulietinė produkcija, reikalauja analizės ir kritikos. Atmintis yra nematoma visiems, išskyrus žmonių grupę, kurią ji sieja. Kita vertus, istorija priklauso visiems ir niekam ir pretenduoja į visuotinį autoritetą. Atmintis įsišaknija erdvėse, gestuose, vaizdiniuose ir objektuose; istorija griežtai siejasi su laiko tęstinumu, progresu ir santykiais tarp objektų. Atmintis yra absoliuti, o istorija gali būti suvokiama tik kaip santykinė. (Nora, 1989) Pagal Pierre Nora išskirtus esminius skirtumus tarp atminties ir istorijos galima sudaryti schemą, kuri atrodytų taip:

Galima teigti, kad atmintis ir istorija yra atskiri dėmenys, tačiau glaudžiai susiję vienas su kitu. András Keszei teigia, kad dabartis remdamasi bendrais istoriniais, kultūriniais prisiminimais padeda orientuotis. Tai yra tam tikras inkaras dabarties apibrėžimui per prisiminimus ir išeities taškas

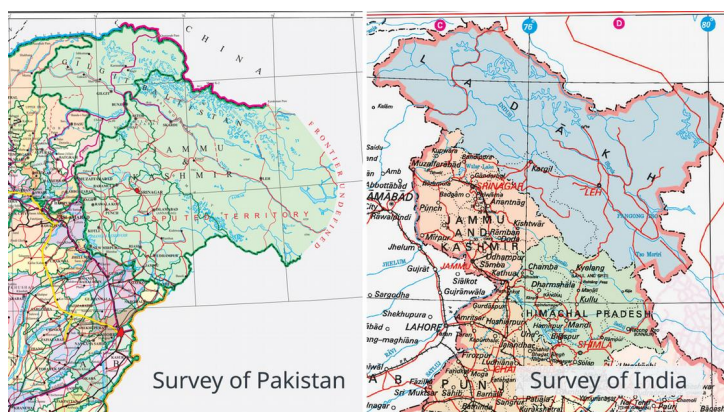
ateities link. Šiuolaikinės istorijos kontekstas yra stipriai paveiktas praeities atsiminimų pavidalu – tiek plačiajai visuomenei, tiek istorikams. Istorija yra ne tik požiūrio taškas, iš kurio nukreipiamos ir skleidžiamos kolektyvinės atminties strategijos, bet ir sritis, iš kurios jos aprašomos ir paaiškinamos. (Keszei, 2017). Ši konkreti tyrimų sritis yra nauja rūšis akademinės istorijos srityje. Kai kurie istorikai ne tik atkuria praeities įvykius ir parodo, kaip ir kodėl jie „įvyko“, bet ir dabar atkuria simbolines praktikas, kuriomis praeities įvykiai buvo kolektyviai išgyvenami, interpretuojami, prisimenami. Istorijos mokslas priklauso nuo atminties ne tik dėl žodinio liudijimo ir išgyventos patirties, bet ir dėl prasmės bei aktualumo kriterijų; kita vertus, atmintis priklauso nuo istorijos mokslo, kad būtų galima patikrinti, pagrįsti ar sufalsifikuoti. Dėl šios priežasties svarbu nesupainioti šių dviejų terminų ir išlaikyti juos atskirus, kad būtų galima analizuoti įvairias jų tarpusavio sąveikos formas. (Assmann, 2008). Todėl galima daryti išvadą, kad atmintis papildo istoriją, o istorija koreguoja atmintį.

Tačiau, kaip vaizdinė ar/ir tekstinė užkoduota informacija žemėlapyje susijusi su atmintimi ir istorija?

1.3 Vietos žemėlapiai, atmintis ir istorija

Shiloh Krupar teigia, kad grafiniai vaizdai žemėlapiuose yra sudėtingų procesų, sąlygų ir sąvokų trumpinys. Jie pasakoja įtikinamas istorijas, atrodydami objektyvūs, pasitelkę sąmoningas žemėlapių kūrėjų pastangas arba, daug paprasčiau, per tai, kas rodoma žemėlapyje, arba per tai, kas jį nepatenka. (Krupar, 2017). Tačiau būdai, kuriuos nustatome, yra neatsiejami nuo politinės galios formų: žemėlapių sudarymo konvencijos atspindi imperialistinių tyrinėjimų, išteklių gavybos, kolonizacijos ir valstybės kontrolės palikimą. Tokiai strateginei veiklai reikėjo surinkti tikslesnius duomenis ir parinkti objektyvias atlikimo metodikas, dėl kurių žemėlapiai atrodo neutralūs kosmoso „veidrodžiai“, o ne interesų kupini planetos paviršiaus vaizdai. Kadangi žemėlapiai laikomi etaloniniais tiesos atvaizdais (Pickles, 2004), žemėlapio sudarymo ir duomenų rinkimo etapuose vyksta tarpusavyje susiję procesai, sąveika ir derybos (Pavlovskaja, 2018). Veiksmingai sukurti žemėlapiai gali papasakoti istorijas, pasiūlyti įdomių ir dinamiškų įžvalgų apie įvairių geografinių objektų tendencijas laiko ir vietos masteliais. Iš esmės kartografijos kaip mokslo tikslas – kurti žemėlapius tokius, kad jie galėtų būti tiesos dokumentais; žinomu tikslumu reprezentuoti pasaulį tokį, koks jis iš tikrųjų yra. Todėl žemėlapiai kuriami taip, kad galėtų padėti skaitytojui greitai suvokti pateiktą koncepciją ar idėją. Manoma, kad žemėlapiai yra faktiniai, objektyvūs ir skaidrūs, tačiau juos sudaro žmonės, turintys asmeninę individualią epistemologiją (Elwood, 2009; Kennedy, Hill, Aiello ir Allen, 2016). Todėl neįmanoma išvengti maksimalaus objektyvumo stokos. Žemėlapiuose dažnai pateikiami ir tiesioginiai, ir netiesioginiai pranešimai su numatyta ir numanoma prasme (MacEachren, 2004). Todėl žemėlapiai gali būti ir galingi komunikacijos įrankiai, perteikiantys

visuomenei kylančius iššūkius ir jų mastą. Šios reikšmės perteikiamos per atvaizdus ir simbolius. Priklausomai nuo duomenų pobūdžio, simbolių išvaizda gali skirtis. Simbolių dydis gali skirtis priklausomai nuo vaizduojamųjų kiekio arba būti skirtingų spalvų, priklausomai nuo duomenų elementų reikšmės ir svarbos. Kaip jau ir minėta, žemėlapių sudarymas yra epistemologinis, bet ir ontologinis – tai ir mąstymo apie pasaulį būdas, suteikiantis žinių pagrindą, ir teiginių apie patį pasaulį rinkinys. (Kitchin, 2009) Kadangi žemėlapiams siekiama perduoti kuo tikslesnę informaciją, jais galima manipuliuoti. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti Indijos ir Pakistano teritorijų žemėlapiai, kuriuos sudarė arba Indijos valstybės kartografi, arba Pakistano. Nuo 1947 metų iki dabar vis dar vykstantis karinis politinis konfliktas tarp Indijos ir Pakistano dėl Kašmyro regiono. Indija pretenduoja į visą regioną, kuris kadaise buvo Indijos kunigaikštystės valstybės dalis. Šiuo metu Indija kontroliuoja apie 43 % teritorijos. Indijos pretenzijas ginčija Pakistanas, kuris kontroliuoja apie 45 % teritorijos. Pakistanas teigia, kad Kašmyre turėtų būti surengtas referendumas dėl to, ar gyventojai nori prisijungti prie Indijos, Pakistano, ar tapti nepriklausomais. Todėl abiejų šalių kuriamų valstybių teritorinės ribos skiriasi. Žvelgiant į šiuos du žemėlapius galima pastebėti, kad teritorijų priklausomybė persidengia, tai reiškia, kad ir viena, ir kita valstybė nepaisydama tarptautinių susitarimų žemėlapyje atvaizduoja esamą teritoriją kaip savo valstybės dalį.

pav. 4 Kašmyro teritorija Indijos ir Pakistano žemėlapiuose (<https://www.dw.com/en/how-asias-official-maps-promote-propaganda/a-52620520>)

Žemėlapiai yra persmelkti juos kuriančių asmenų vertybėmis ir sprendimais, ir jie neabejotinai atspindi kultūrą ir politiką, kurioje tie asmenys gyvena. Žemėlapiuose užkoduota tuometinė atmintis ir istorija, žvelgiant ne tik į tai, kas sukūrė žemėlapius, bet ir kam jie buvo sukurti. Žemėlapiai taip pat naudojami ir mene. Iš žemėlapių išrenkami tik tam tikri objektai, navigacinės savybės ar kartais perkeliamas net ir visas pasirinktas žemėlapis. Integruojant žemėlapi ar jo elementus į meno kūrinį, įdomu, kiek menininkas sąmoningai dekoduoja žemėlapyje sudėtas sąvokas, simbolius, žinutes, o galbūt visiškai jas pakeičia ir sukonstruoja naujas? Bus bandoma tai išsiaiškinti išanalizavus kelis pasirinktus pavyzdžius.

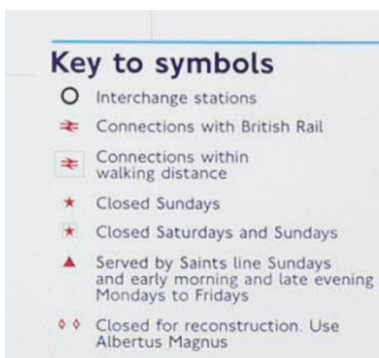
pav. 5 Londono metro schema 1991m.

Žemėlapių sandaros panaudojimas

Simono Pattersono kūrinys pagal žemėlapių funkcijos rūšis atitinka transporto žemėlapius. Panaudojami ir žemėlapių sutartiniai ženklai:

Linijiniai – metro transporto linijos, pavaizduotos skirtingomis spalvomis; upės vingis, pavaizduotas mėsva linija.

Vaizdiniai – tai stotelių vietų pažymėjimai; susikirtimo vieta su tarp miestinių traukinių linija; stočių jungtis pėsčiomis; stotys uždarytos sekmadieniais; stotys uždarytos šeštadieniais ir sekmadieniais; stotys veikiančios švenčių dienomis ir pirmadienio – penktadienio vakarais; stotys, uždarytos dėl remonto darbų.

Pagal 1976 metais geografo ir kartografo Konstantino Sališčevo aprašytus pagrindinius žemėlapių komponentus galima išnagrinėti šią schemą:

- Turinys – Pattersono meniniame darbe, kaip ir Londono metro žemėlapyje, yra turinys, kurį sudaro stotelių pavadinimai;

Grid	Station	Grid	Station	Grid	Station	Grid	Station
C3	Alastair Burnet	A4	Bo Derek P	C9	Cabral	A6	David Niven P
C4	Albert Einstein	B5	Bob Hope	B1	Calvin P	C8	Deng Xiaoping
C4	Albertus Magnus	B5	Bob Monkhouse	D3	Captain Cook	A3	Des Walker P
F4	Angelica Huston	B4	Bobby Charlton	A4	Cary Grant	C3	Dick Cheney
C3	Anna Ford	A3	Bobby Moore	C4	Charles Darwin	B3	Diego Maradona
C3	Aristotle	D6	Boethius	F4	Cher	B7	Dosso Dossi
D4	Arthur Schopenhauer	A1	Bononcini P	D7	Chiang Kai-shek	D3	Ed Murrow
A5	Audrey Hepburn	C5	Boris III	F5	Chico	D8	Edmund Hillary †
E5	Barnes Wallis	B1	Boris Yeltsin P	D8	Chou En-lai	D6	Epicurus
C9	Bartolomeu Dias	F5	Bronzino	B3	Chris Waddle	E9	Eric Morecambe & Ernie Wise
B6	Benny Hill †	B4	Bruce Forsyth	C8	Chu Teh	C6	Eric Sykes †
E2	Bernard Manning	D8	Burt Kwouk	D5	Cicero	B9	Eric the Red
C3	Bertrand Russell	B6	Burt Lancaster	C2	Colin Powell	C9	Ernest Shackleton
A5	Bette Davis P	C7	Buster Keaton	F3	Columbus		
A3	Bleriot	A2	Byrd P	A2	Corelli P		
				A7	Cosimo Tura P		

- Matematinė bazė – Pattersono žemėlapyje, kaip ir originaliame Londono žemėlapyje, naudojama labai primityvi koordinacijų sistema (A1, A2<...>B1, B2<...>) pagal kurią turinyje esančias stoteles galima rasti plane;

- Žemėlapių legenda – sisteminė kompozicija iš žemėlapyje naudojamų sutartinių ženklų, Pattersono kūrinys, kaip ir Londono žemėlapyje, yra dvi legendos. Simboliai su aprašymais ir metro linijų kontūrai ir spalvos su pavadinimais.

Key to lines	
Engineers	Red solid line
Louis	Red dashed line
Philosophers	Yellow solid line
Explorers	Green dashed line
Planets	Orange solid line
Journalists †	Red dashed line with dots
Footballers	Grey solid line
Musicians	Black dashed line
Film Actors	Black solid line
Saints	Blue dashed line
Italian Artists	Blue solid line
Sinologues †	Black dashed line with dots
Thirty Comedians	Black solid line with dots

Key to symbols	
○	Interchange stations
≡	Connections with British Rail
≡	Connections within walking distance
★	Closed Sundays
★	Closed Saturdays and Sundays
▲	Served by Saints line Sundays and early morning and late evening Mondays to Fridays
◊	Closed for reconstruction. Use Albertus Magnus

† These stations are open at the following times:	
St. Paul	Monday to Friday peak hours
Seneca	Monday to Friday all day. Saturdays 07:15 to 23:50. Sundays 08:15 to 23:50
Philo	Closed weekdays at 19:30. Closed at weekends
King Faud	Exit only Mondays to Fridays 08:00 to 10:00 during escalator replacement. Closed Sundays
Henri IV	Daily until 20:00
Sinologues	Replaced by buses at weekends and after 21:30 Mondays to Fridays
Benny Hill and Eric Sykes	Mondays to Fridays until 21:00. Closed Saturdays and Sundays
Louis VIII	Daily until 20:00
Edmund Hillary	Mondays to Saturdays 07:00 to 20:45. Sundays during exhibitions
Louis II	Mondays to Saturdays until 22:00. Sundays 09:00 to 21:00
Louis I	Mondays to Saturdays until 22:00. Sundays 09:00 to 21:00
Louis VII	Mondays to Fridays until 20:00. Closed Saturdays and Sundays
Mercury	Monday to Friday peak hours. Sunday 08:00 to 14:30
Journalists	Mondays to Fridays 06:45 to 21:50. Saturdays 07:15 to 13:40. Closed Sundays. April to September some disruptions may occur on Saturdays

Certain stations are closed during public holidays

Nagrinėjant žemėlapių turinį pagal pakeistas reikšmes, akivaizdu, kad Simonas Pattersonas kreipiasi ir į skirtingas atsimenančiųjų grupes. Pirmiausia, į žmones, kurie yra Londono gyventojai, ir gana gerai žino Londono metro transporto schemą, kad galėtų iškart pastebėti pakitusias reikšmes.

Vėliau į visus kitus, kurie galbūt kažkada yra važiavę Londono metro ir atsimena bent kelis stotelių pavadinimus.

Komunikacinė atmintis

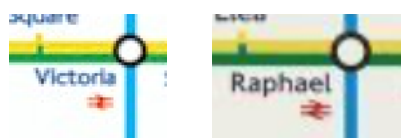
Kadangi ši atmintis veikia kasdienėje sąveikoje ir komunikacijoje, tai yra socializacijos ir komunikacijos proceso rezultatas. Tai metro žemėlapis puikiai atlieka šią funkciją, nes padeda susiorientuoti sudėtingoje sistemoje “atsakydamas” į klausimus: kas, kaip ir kur. Pats žemėlapis yra vizualiai patrauklus ir lengvai įsimenamas. Vaizdai įsimenami labiau nei žodžiai – tai patvirtina daugybė psichologijos tyrimų. Galima tik įsivaizduoti, jei reikėtų visą metro žemėlapio informaciją pateikti tik žodžiais. Londono metro žemėlapyje, kaip ir šiame meno kūrinyje, yra simboliai ir legenda su paaiškinimais, todėl lengva suprasti komunikuojamą žinutę ir ją dekoduoti. Taip pat dauguma Londone gyvenančių žmonių metro stotelių vietų pavadinimus naudoja kaip orientyro ar susitikimo vietas, tai stotelių pavadinimai skamba ir kasdieninėje komunikacijoje. Taip pat stotelių ir metro linijų pavadinimus galima pamatyti kiekvienoje stotelėje pakabintuose žemėlapiuose, jų pavadinimus galima girdėti ir metro traukiniuose, nes jie garsiai skelbiami kiekvienoje stotelėje. Šiuo įsimenamumu Simonas Pattersonas ir naudojasi, nes žino, kad jo net ir perkurtas žemėlapis vizualiai bent jau Londono gyventojui bus atpažįstamas. Kadangi metro yra neatsiejama Londono miesto gyvenimo dalis, tai Simonas Pattersonas, pakeisdamas metro linijų ir stotelių pavadinimus, komunikuoja pakeistą informaciją ir taip patikrina stebėtojų atmintį ir budrumą. Nereikia žinoti, kas slypi už metro linijos ar stotelės pavadinimo reikšmės, užtenka pastebėti, kad jos tiesiog yra pasikeitę.

Kadangi stotelių pavadinimų pakeitimų visų neaprašysiu, pateikiu metro linijų pavadinimų pakeitimus:

- Bakerloo > Engineers (Inžinierių)*
- Central (Centrinė) > Louis (Karalių Liudvikų linija)*
- Circle (Žiedinė) > Philosophers (Filosofų)*
- District (Rajono) > Explorers (Atradėjų)*
- East London (Rytinio Londono) > Planets (Planetų)*
- Hammersmith & City > Journalists (Žurnalistų)*
- Jubilee (Jubiliejaus) > Footballers (Futbolininkų)*
- Metropolitan (Metropoliteno) > Musicians (Muzikantų)*
- Northern (Šiaurinė) > Film Actors (Kino aktorių)*
- Piccadilly > Saints (Šventųjų)*
- Victoria (Viktorijos) > Italian Artists (Italų menininkų)*
- Docklands Light Railway > Sinologues (Sinologų)*
- Network SouthEast (Pietrytinio tinklo) > Thirty Comedians (Trisdešimties komikų)*

Kultūrinė atmintis

Kultūrinė atmintis yra individualios ir komunikacinės atminties eksternalizacija ir objektyvavimas, pasireiškiantis tokiuose simboliuose kaip tekstai, orientyrai ir kiti prisiminimai. Čia orientyrais tampa stotelės. Simonas Pattersonas visas stoteles pervadina vardais, kurie labiau žinomi popkultūrai arba bendrai pasaulinei kultūrai. Žemėlapyje visos metro linijos priskirtos skirtingoms sritis, atrodo taip menininkas bando patikrinti stebėtojo atmintį, kiek kokių objektų ar žmonių stebėtojas žino. O galbūt Pattersonas tiesiog sukūrė žemėlapių tokį, kad bent viena sritis stebėtojui būtų atpažįstama. Pavyzdžiui, jei nieko nežinai apie filosofus, tai, akivaizdu, kad žiedinė metro linija, kurioje galima pamatyti Emanuelio Kanto, Senekos, Sokrato, Karlo Markso, Jean Paul Sartro galbūt menkai ką sufleruos, tačiau žemėlapis toks universalus, kad Pattersonas savo meno kūrinys, originaliai Jubilee linijoje, vietos atranda ir futbolininkams, čia matyti Bobby Moore, Diego Maradona, Pelé stotelės. Išskirdamas liniją futbolininkams, manau menininkas pabrėžia ir britų didelį susidomėjimą šiuo sportu. Futbolas britams jų kultūros dalis. Tai pagrindžia ir 8 stotelės iš visų 12 linijoje, kurias Pattersonas pavadina žinomų britų futbolininkų garbei. Taigi, bendrą pasaulinę istorinę kultūrą Pattersonas perkelia į Londono metro žemėlapi, taip iš dalies visai pašalindamas nacionalinę britų kultūrą. Pvz.: vieną žinomiausių ir populiariausių Londono metro stotelių, kuri pavadinta Karalienės Viktorijos vardu, Simonas Pattersonas pavadina gerai žinomo italų renesanso menininko Rafaelio vardu, nes visa metro linija skirta žinomiems italų menininkams. Ir karalienė Viktorija, ir Rafaelis gerai žinomi pasaulinėje istorijoje, tačiau tikėtina, kad britai labiau norėtų matyti Viktorijos vardu pavadintą stotelę, nes ši monarchė Britaniją valdė daugiau nei 6 dešimtmečius ir turi ypatingą vietą britų istorijoje. Galbūt man, kaip lietuviui, nėra svarbu, ar ta stotelė Rafaelio vardu pavadinta, ar Viktorijos, jei žvelgčiau iš žmogaus – pasauliečio perspektyvos, tačiau, jei būčiau britė, manau kur kas svarbiau būtų karalienės vardo įamžinimas nei italų renesanso dailininko, nenorint sumenkinti didžiųjų Rafaelio meninių pasiekimų, o tiesiog dėl istorinių ir tautinių sumetimų. O ir, žinant, kad toje vietoje yra ir garsioji Viktorijos stotis ir Viktorijos gatvė. Įdomu ir tai, kad Londono metro žemėlapyje karalienės Viktorijos vardu pavadinta metro linija, stotelė toje pačioje metro linijoje ir *Royal Victoria* stotelė *Docklands Light Railway* metro linijoje. *Royal Victoria* stotelė Pattersono žemėlapyje pervardijama į intelektualo, politinio aktyvisto, vieno ieškomiausių Kinijos disidentų Su Xiaokango vardu. Karalienės Viktorijos svarba britų kultūrai kone akivaizdi, tačiau Pattersonas jos vardą visiškai ištrina iš šio žemėlapio.

Kultūrinė atmintis gyvuoja maždaug 3000 metų, pagrindžiant tai, matome, kad Pattersonas įdėjo asmenybes tokias kaip Platonas, Epikūras ir pan., kurie gyveno dar prieš mūsų erą. Tačiau iš perduodamos istorijos mes vis dar atmename šias svarbias asmenybes.

Politinė atmintis

Visas Londono metro žemėlapis iš esmės yra persmelktas politine atmintimi, nes tokie žemėlapiai sudaromi institucijų nurodymu, kad miesto gyventojams būtų paprasčiau orientuotis transporto sistemoje. Taip pat ir stotelių pavadinimai yra įvardijami ir suteikiami institucijų. Simonas Pattersonas improvizuoja ir savarankiškai suteikia pavadinimus metro stotelėms ir linijoms. Pavyzdžiui, Londono metro žemėlapyje stotelė pavadinimu *West India Quay* (liet. *Vakarų Indijos krantinė*) sufleruoja, kad tai susiję su Britanijos imperialistiniu laikotarpiu, kai Indija buvo Britanijos kolonija. *Vakarų Indijos krantinė* yra Londono dokų rajonas. Ten esanti prielauka buvo naudojama prekybiniam laivams, kurie plukdydavo iš Vakarų Indijos arbatą, cukrų, romą ir pan. Menininkas šią stotelę pervardina į Chou En-lai (liet. Džou Enlai) – Kinijos politiko, komunistų partijos nario, revoliucionieriaus vardu. Jis laikomas viena iš svarbiausių ir žinomiausių asmenybių šių laikų Kinijos politikoje. Taigi, Pattersonas, pakeisdamas stotelės pavadinimą, iš esmės nepakeičia “potekstės”, kuri absoliučiai politinė. Pattersono žemėlapyje galima atrasti ir daugiau politikos veikėjų tokių kaip Tariq Aziz - Irako politikas, ėjęs ministro pirmininko pavaduotojo, užsienio reikalų ministro pareigas, taip pat artimas prezidento Saddamo Husseino patarėjas; Borisas Jelcinas – pirmasis Rusijos Federacijos prezidentas, būtent tada, kai Pattersonas sukūrė šį žemėlapią Jelcinas ir buvo Rusijos prezidentu. Atrasime ir tuometinio JAV prezidento Džordžo Bušo stotelę.

Politinė atmintis neturi griežto laiko intervalo, todėl ir šiame Pattersono žemėlapyje galima pastebėti įvairių politinių asmenybių iš skirtingų politinių sistemų, kurios vis dar yra aktyvios arba jau tapusios istorija.

Pattersonas Londono metro žemėlapio perdirbinį pavadindamas *Didžiąja Loke* sukuria nuorodą į Didžiuosius Grįžulo ratus. Tai buvo vienas iš žvaigždynų, kuriuos II amžiuje į katalogą įtraukė graikų astronomas Ptolemėjas. Graikų mitologijoje jis siejamas su Kalisto – nimfą, kurią pavydi Dzeuso žmona Hera pavertė loke. Taigi menininko tikslas ne tik dekonstruoti žemėlapią keičiant pavadinimus, bet ir jį bent jau metaforiškai perkelti iš vietos po žeme į dangų, kur visos metro stotelės pavadintos pasaulio istorijos žvaigždžių vardais tampa kosminėmis žvaigždėmis. Pattersonas sąmoningai paskatino žiūrovą ne tik susipažinti su naująja žemėlapio versija, bet ir prisiminti arba palyginti su senąja. Sukurdamas anglosaksiškąją Londono metro žemėlapio versiją, jis žaismingai kvestionuoja mūsų įsitikinimą, kad žemėlapiai yra patikimas informacijos šaltinis.

2.2 Jurgio Mačiūno „Rusijos Istorijos Atlasas“ (1953 – 1973)

pav. 6 Žemėlapis 1800 – 18. Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlasas". Jono Meko vizualiųjų menų centras.

Po karo atsigaunančiose Vakarų valstybėse, ypač JAV, imta domėtis Rytų kultūromis, gyvenimu ir ideologija. ¹⁴ Jurgis Mačiūnas, labiausiai žinomas kaip *Fluxus* judėjimo įkūrėjas, ne tik šaipėsi iš šiuolaikinio gyvenimo įpročių, kasdienybės bei rutinos, bet ir 20 metų rimtai ir kruopščiai atrinkinėjo ir perkėlinėjo istorinius Rusijos, kaip imperialistinės valstybės, svarbiausius faktus į 28,75 x 21,25 cm formato popierių, taip sukurdamas 37 atskirus žemėlapius. Mačiūnas pasirinko chronologiškai ilgą laikotarpį – pradėjo nuo 700 m. pr. Kr. Rusijos pradžios atvaizdo, o baigė XIX a. Rusijos imperijos žemėlapiu. Šiandieniniame kontekste, vykstant Rusijos ir Ukrainos karui, aktualu išanalizuoti Jurgio Mačiūno darbą, galbūt galima atrasti paralelių tarp praeities ir dabarties.

Žemėlapių sandaros panaudojimas

Jurgio Mačiūno meninis darbas pagal žemėlapių funkcijos rūšis atitinka geografinį ir politinį žemėlapi. Panaudojami žemėlapių sutartiniai ženklai:

Plotiniai – žymimos užkariautos ar prarastos teritorijos.

Linijiniai – valstybių ir teritorijų sienų ribos, svarbiausių regione upių atvaizdavimas, reikšmių sąsajų apjungimai, navigacinių krypčių nurodymai.

¹⁴ <https://mekas.lt/lt/fluxus/>

Vaizdinius – tai gyvenviečių ir miestų vietų pažymėjimai ir svarbiausių mūšių vietos ir reikšmės, užkariautų teritorijų ribos.

Pagal jau minėto kartografo Konstantino Sališčevo aprašytus pagrindinius žemėlapių komponentus galima išnagrinėti šiuos žemėlapius taip:

- Turinys – turinio būdingo įprastai žemėlapių struktūrai nėra, tačiau Mačiūnas aprašo ir detalizuoja tekstu vaizduojamus įvykius.

- Matematinė bazė – Mačiūno žemėlapyje nėra koordinacių, atkartojamos teritorijų ribos ir naudojama įprasta žemėlapiui orientacija šiaurė – pietūs leidžia be sunkumų įskaityti ir suprasti, kokia pasaulio žemėlapių dalis atvaizduojama.

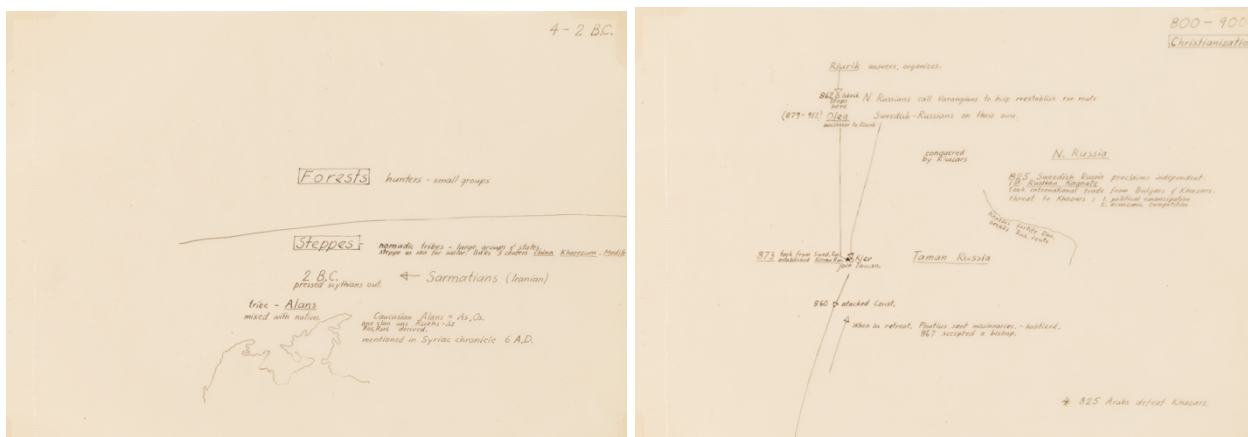
- Žemėlapių legenda – sisteminės kompozicijos iš žemėlapiuose naudojamų ženklų nėra, tačiau dėl, kaip jau ir minėjau, pastabų, esančių prie ženklų, galima nesunkiai suprasti, koks ženklas kokiam prasmei priklauso.

Nagrinėjant žemėlapių turinį pagal užfiksuotus įvykius, galima teigti, Jurgis Mačiūnas sukūrė objektyvaus vakariečio žvilgsniu pamatytą Rusijos imperijos istorijos virsmo vaizdinį.

Komunikacinė atmintis

Mačiūnas suprato, kad dėl žemėlapių kultūros išsiskaidymo, juk juos mokomasi skaityti jau pradinėse klasėse, nėra sudėtinga dekoduoti žemėlapių raiškos forma perteikiamą informaciją. Mačiūnas perkopijavo iš geografinių ir politinių žemėlapių Rytų teritorijų ribas ir siekdamas tikslumo prirašė pastabų, kad skaitytojas tiksliai dekodotų komunikuojamą žinutę. Taip pat pagal komunikacinę atmintį, galima patyrinėti, ko išmoko 1953 metais studijuojamame kurse „Šiuolaikinės Rusijos valstybės raida“ tuometinis Pitsburgo universiteto architektūros studentas Jurgis Mačiūnas. Būtent šis kursas, spėjama, ir paskatino jį sistemingai grafiškai užfiksuoti klausomas paskaitas. Mačiūnas objektyviai sudėlioja įvykius, sunku būtų įžiūrėti kokių propagandos elementų, kai visi įvykiai taip nešališkai sukomentuoti. Tačiau iš esmės, tai yra komunikacinės atminties konstruktas, nes šie žemėlapiai tai Jurgio Mačiūno atpasakojimas to, ką jam per paskaitas perdavė dėstytojas. Todėl galima teigti, kad šie žemėlapiai atspindi, kokią Rusijos istoriją tuo metu, Šaltojo karo metais, dėstė amerikiečių universitetai.

Jurgio Mačiūno Rusijos imperijos istorijos atlase kultūrinė atmintis labiausiai pasireiškia vietos ir teritorijos kismo orientyrais. Žemėlapiuose galime atrasti net pavyzdžiui įvairių genčių gyvenusių 4-2 a. pr. Kr. Prie kiekvienos genties yra paaiškinamieji aprašymai, pvz: „Forests (liet. Miškiniai)“ tai medžiotojai mažomis grupelėmis, „Steppes (liet. Stepių gyventojai)“ tai klajoklių gentys – didelės grupės ir teritorijos. „Stepė kaip jūra jūreiviui“ rašo Mačiūnas. Nuorodos į 3 centrus – Kiniją, Chorezmo regioną Vidurio Azijoje ir Viduržemio regioną. Užfiksuodamas rusų tautos galimą pradžią, Mačiūnas šiame žemėlapyje rašo „Caucasian Alans = As.Os. One clan was Rukhs – As. Ros, Rus derived (liet. Kaukazo alanai = As.Os. Vienas klanas buvo Rukhs – rusų kilmės.)” Priešas, kad šis įvykis užfiksuotas Sirijos kronikoje VIa. Lengva pastebėti ir tai, kad keliaujant laiku

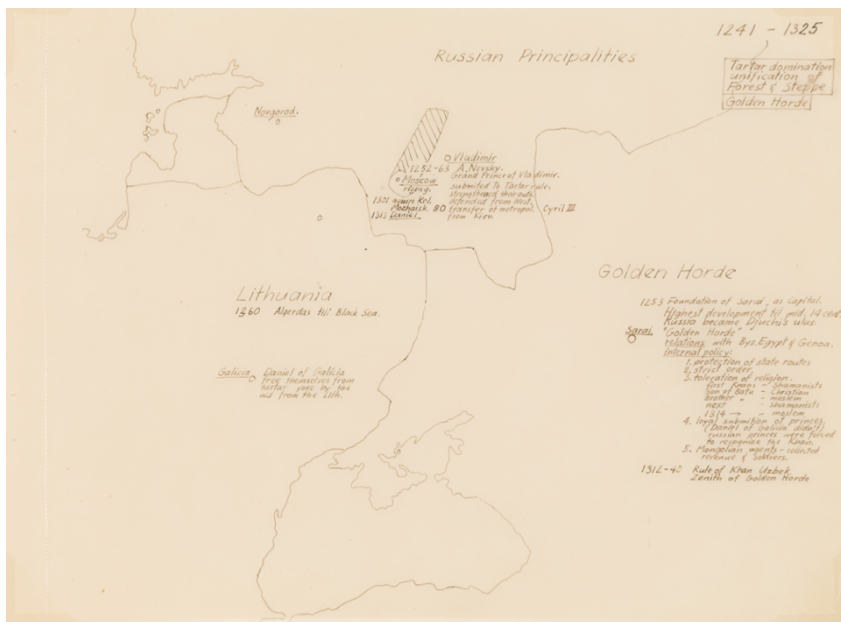
pav. 7 fragmentai iš Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlaso". Jono Meko vizualiųjų menų centras.

per žemėlapius, informacijos kiekis didėja – VIII – IX a., kaip ir nurodo vienam iš žemėlapių Mačiūnas, prasideda nurodytų teritorijų christianizacija, o tai reiškia ne tik religinius karus, bet ir esamos dabarties fiksavimą raštu, nes krikščionių vienuoliai pradeda dokumentuoti įvykius. Informacijos kiekių skirtumai akivaizdūs ir tai nereiškia, kad anksčiau svarbių įvykių beveik nebuvo, tiesiog tai liko neužrašyta.

1676 – 1698 m. laikotarpio žemėlapyje galima pamatyti šiek tiek įvairesnės informacijos – apie socialines klases, valstybės vidinius sutrikimus, Rusijos santykį su užsienio menininkais ir pan. Mažomis raidėmis viršuje tam pačiame žemėlapyje užrašyta: „Monument of human stupidity – worst location (liet. Paminklas žmonių kvailumui – blogiausia lokacija“. Tikriausiai galimos įvairios interpretacijos, bet, kadangi po šiuo įrašu yra datos Peterhofo rūmų įkūrimo Sankt Peterburge, tai galima spėti, kad Mačiūnas trumpai iliustruoja savo asmeninį arba dėstytojo požiūrį į šį Petro I statinį ir jo vietą.

ir dėl to, kad ši imperija tik tada kitu pavadinimu – Sovietų sąjunga, pasikėsino ir atėmė trijų nedidelių Baltijos šalių laisvę, o, kadangi Mačiūnas buvo lietuvis, jam Rusijos istorijos pamokos buvo aktualios, o galbūt jis tiesiog norėjo suprasti priežastis.

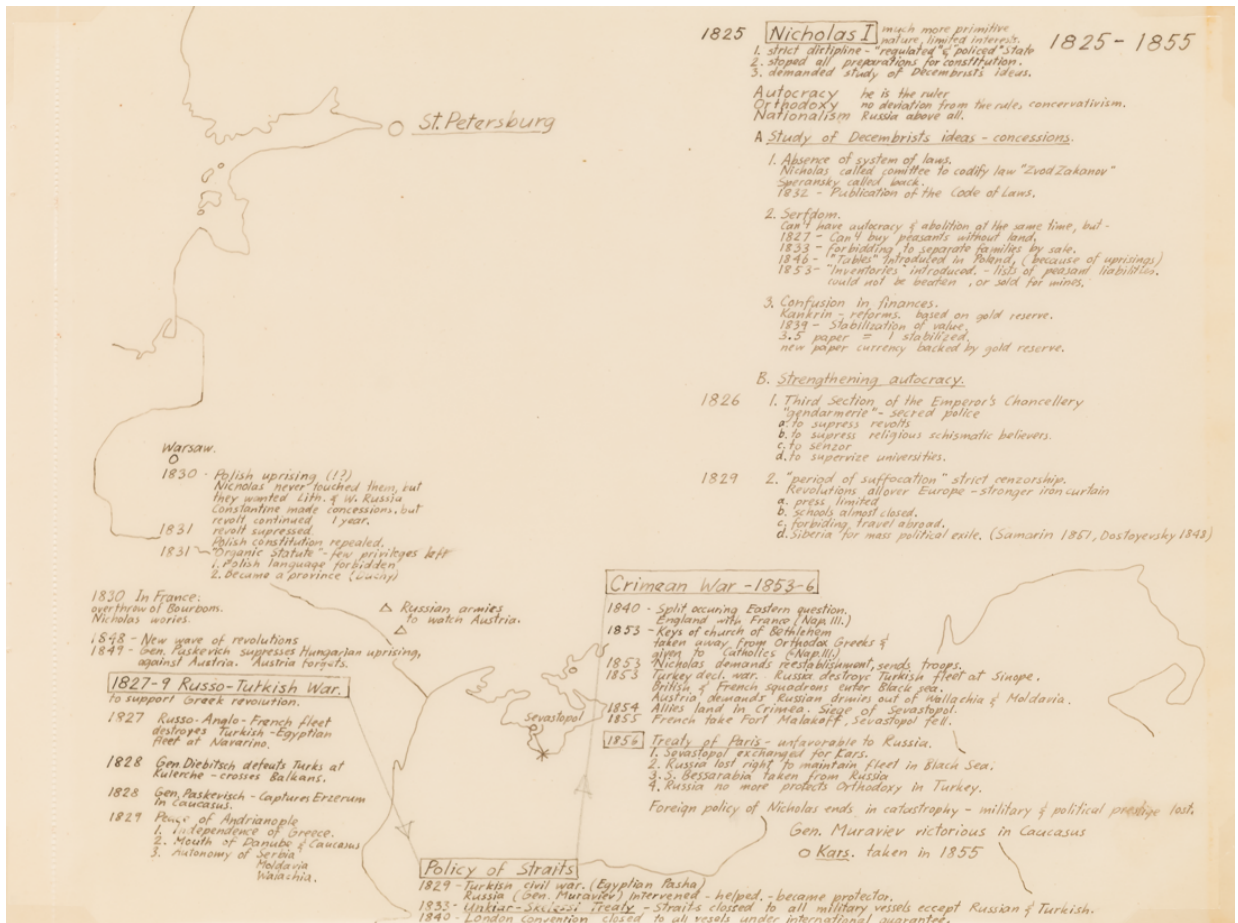
Reflektuojant į politinę atmintį, norėčiau pasigilinti į Krymo pusiasalio situaciją. Mačiūno žemėlapis 1241 – 1325 pateikia informaciją apie Lietuvos didžiosios kunigaikštystės teritorijos ribas, kurios siekia net Juodąją jūrą, ir Aukso ordos kaimyninę įtaką. Būtent tuo metu Krymas yra Aukso ordos, kuri valdoma mongolų-totorių dalis. Šiandien gerai pasaulyje žinomą Krymo pavadinimą jam ir suteikė totoriai, nes prieš tai šis pusiasalis vadinosi „Tauride“. Praėjus daugiau nei 5 amžiams, į Krymo pusiasalio istoriją įsitraukia ir Rusijos imperija. Mačiūno 1825 – 1855 žemėlapyje aprašomas ir Krymo karas, į kurį įsitraukia

pav. 10 Žemėlapis 1241-1325. Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlasas". Jono Meko vizualiuųjų menų centras.

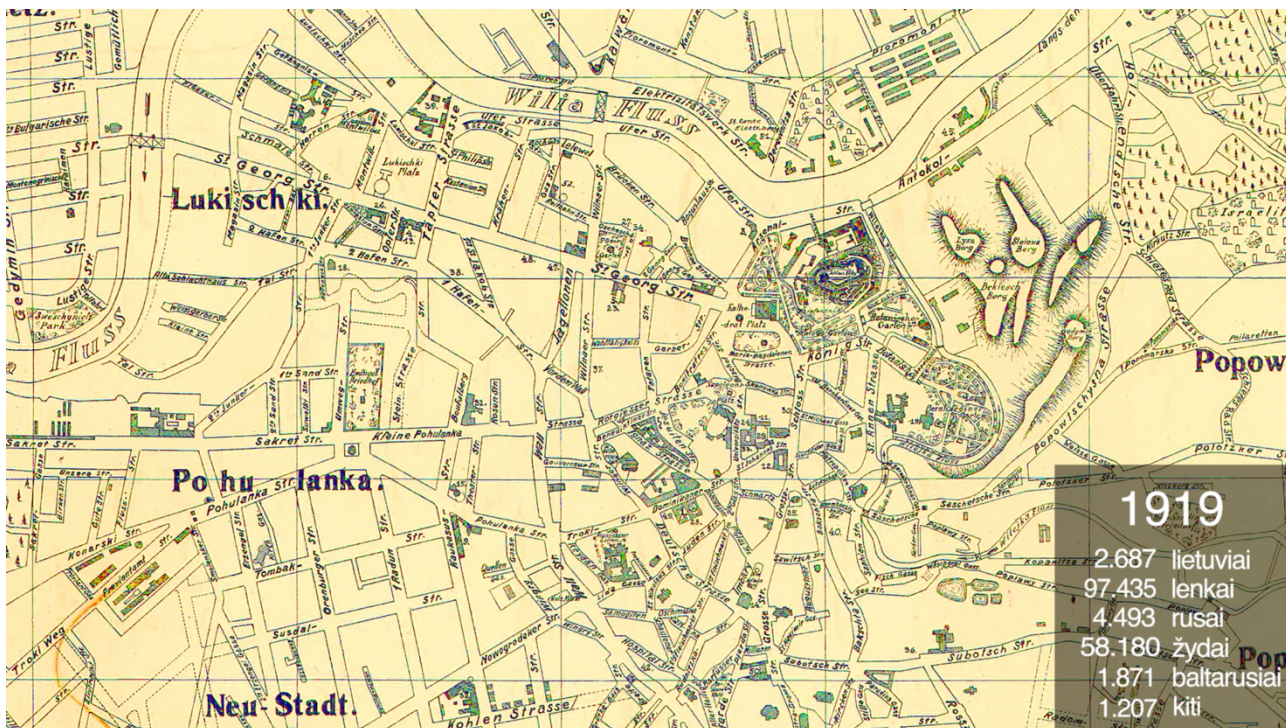
britai, turkai ir prancūzai dėl stačiatikybės ir katalikybės konfrontacijos. Mačiūnas čia ir užbaigia Krymo istorijos pasakojimą, nes gilinosi būtent į Rusijos imperijos plėtrą, o imperija sugriuvo po Vasario revoliucijos 1917 metais. Tada tapo Rusijos respublika, keitė tik pavadinimus, bet politika iki šiandien išlieka ta pati. Dar šiek tiek sugrįžtant prie 1825 – 1855 Mačiūno žemėlapio, galima pastebėti net ir po šimtmečio ir net ir šiandien naudojamas tas pačias politines idėjas. Aprašant Nikolajaus I politiką, Mačiūnas užrašęs „Nationalism. Russia above all“. Šiandien tai atsispindi Rusijos kare su Ukraina, tik terminas nacionalizmas dėl ypatingo žiaurumo civilių atžvilgiu jau apibūdinamas kaip rusofašizmas. Toliau skaitant Mačiūno aprašymus, dėmesį pagauna informacija apie trėmimus į Sibirą. Jau tada Rusijos valdžia politiškai nekorektiškus Rusijai visuomenės veikėjus deportuodavo į Sibirą. Skaitant tokią informaciją, iškart koreliuoja su lietuvių 1940 metų trėmimais į Sibirą. Taip pat būtina paminėti ir tai, kad žiūrint vizualiai į Rusijos imperijos teritorijos ribas, jos atrodo didesnės nei realiame žemėlapyje. Galbūt tokia raiška Mačiūnas norėjo pateikti asmeninę nuomonę arba išvalgą į ateitį, kad ši teritorija, kaip ji besivadintų, yra pavojinga kitų valstybių – kaimynių atžvilgiu ir ją reikia nuolat stebėti.

Mačiūnas panaudoja atpažįstamą politinio pasaulio žemėlapio vaizdą, papildydamas rašytine informacija. *Rusijos imperijos atlasas* apeliuoja į žiūrovo atmintį, į minčių istorijos konstruktus, į praeities, dabarties ir ateities kontekstus.

pav. 11 Žemėlapis 1825 – 1855. Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlasas". Jono Meko vizualiųjų menų centras.

2.3 Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994 (2023)

pav. 12 Fragmentas 1919 iš "Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 - 1994" video kūrinio.

Kaip dar vieną atvejį buvo pasirinktas šio magistrinio kūrybinis darbas *Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994*. Šis kūrinys – tai centrinio Vilniaus žemėlapių rinktinė video formatu. Pasirinktos žemėlapių laiko ribos – nuo 1894 iki 1994 metų. Tokį laikotarpį pasirinkau neatsitiktinai. Išnagrinėjęs Jano ir Aleidos Assman kolektyvinės atminties teoriją, pasirinkau šiam darbui pritaikyti komunikacinės atminties gyvavimo laikotarpį, tai yra 3 sąveikaujančių kartų atmintį iki mano gimimo. Nuo 100 metų atgal iki laiko, kai pati tapau Vilniaus gyventoja ir įvykių šiame mieste liudininkė. Panaudodama senuosius Vilniaus žemėlapius, visiškai nekeičiau jų turinio, tik kai kurių žemėlapių spalvas. Įvedžiau matomą laiko intervalą, kad būtų lengviau orientuotis, kokių metų žemėlapiai. Taip pat vienas svarbiausių šio darbo dėmenų – Vilniaus gyventojų tautinės sudėties registras. Tikslingai naudoju visus žemėlapius tik originalo kalba, kad būtų galima dekoduoti atvaizduojamą istorinį laikotarpį. Iš esmės žemėlapiai tai komunikacijos forma perduoti miesto struktūros informaciją, todėl nesiekiu žemėlapių suvienodinti, o labiau parodyti raiškos skirtumus pvz. tarp detaliųjų vokiškųjų ir abstrakčiųjų sovietinių. Šiame darbe žemėlapiai atlieka konteksto aiškinimo funkciją, jie pagrindžia, kiek iš tiesų daug istorijos/atminties mums gali papasakoti vietos, šiuo atveju Vilniaus, žemėlapiai.

Žemėlapių sandaros panaudojimas

Ši video kompozicija pagal žemėlapių funkcijos rūšis atitinka *miesto plano* žemėlapi. Panaudojami žemėlapių sutartiniai ženklai:

Plotinius – Miškų ir parkų masyvai.

Linijinius – upių ir gatvių atvaizdavimas.

Vaizdinius – pagrindinių miesto statinių žymėjimas.

Pagal Konstantino Sališčevo žemėlapių komponentus, šiame video darbe panauduose žemėlapiuose galima atrasti matematinę bazę – beveik visuose panauduose žemėlapiuose gerai matoma įprasta žemėlapiui šiaurė – pietūs koordinacių sistema. Tačiau nėra žemėlapių legendos. Tikslingai jos neįtraukiau, kad papildoma informacija neblaškytų ir lengviau būtų suprantama užkoduota žinutė.

Komunikacinė atmintis

pav. 13 Fragmentas 1940 iš "Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994" video kūrinio.

Pirmiausia, pasirinkau Vilniaus miesto centrinę dalį, kad meninis darbas būtų universalesnis ir atpažįstamas ne tik vilniečiui. Žemėlapiuose matomi rajonų pavadinimai ir pagrindiniai miesto centro objektai tokie, kaip Gedimino bokštas ar Katedros aikštė, taip pat neatsiejama Vilniaus miesto dalis – upė Neris. Žemėlapius atrinkau taip, kad matytųsi pagrindinių miesto gatvių pokyčiai. Tikslingai naudojau visus žemėlapius tik originalo kalba, kad iškart būtų galima dekoduoti atvaizduojamą istorinį laikotarpį. Iš esmės žemėlapiai tai komunikacijos forma perduoti miesto struktūros informaciją, todėl nesiekiau žemėlapių suvienodinti, o labiau parodyti, kokie buvo carinės Rusijos, lenkų, vokiečių, sovietų ir lietuvių žemėlapių raiškos skirtumai. Detaliau nagrinėjant

žemėlapių raiškos skirtumus, galima teigti, kad mažiausiai informacijos pateikia sovietiniai žemėlapiai, kuriuos rasti man buvo gana sudėtinga. Tuo metu manyta, kad detalūs žemėlapiai gali būti pasiekiami tik kariuomenei, o plačiai likusiai visuomenei buvo pateikiamos primityvios miesto schemos.

Taip pat siekdama žiūrovui netiesiogiai papasakoti ar priminti apie tuometinį kontekstą ir ideologijų įtakas Vilniaus miestui įtraukiau vaizdinį gyventojų sudėties registrą. Jį apskaičiavau išsivesdama proporciją pagal rašytinius Vilniaus gyventojų tautinės sudėties ir skaičiaus registrus.

Kultūrinė atmintis

Ieškant kultūrinės atminties šiuose žemėlapiuose, reikėtų dėmesį pirmiausia atkreipti į upės pavadinimo kitimą. 1894 – 1914 metais Carinės Rusijos laikais upės pavadinimas buvo toks pat kaip šiandien – *Neris*. Tačiau 1914 metais Kaizerinei Vokietijai užėmus Vilnių, vokiečiai pervardina upę *Wilia* (liet. Vilija). Kadangi ši upė turi du pavadinimus maždaug nuo XIIIa., galima teigti, kad įvertinus germanų kalbą ir jos sintaksę, vokiečiams vokiškasis *Vilijos* variantas *Wilia* labiau tiko. 1920 metais lenkams okupavus Vilnių, šie galbūt taip pat dėl kalbinių savybių upės pavadinimo nepakeitė. Tačiau jau 1939 metais lietuviai tik atgavę Vilnių iškart *Vilijos* pavadinimą keitė į buvusįjį senąjį baltiškąjį – *Neris*, kilusį iš žodžio *nerti*. 1942 upės pavadinimas vėl keičiasi į *Wilia* (liet. Vilija), nes Vilnių užima nacistinė Vokietija. Ir, žinoma, 1945 metais Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, pavadinimas sugrąžinamas į *Neris*, tačiau žinant visus Sovietų drastiškus pakeitimus tam, kad tik keisti, galima teigti, jog jie tiesiog norėjo ištrinti bet kokius Nacistinės Vokietijos likučius, ir nurodyti naują tvarką, o ne atgaivinti baltiškąjį tradicinį upės pavadinimą.

Taip pat gilindamasi į skirtumus ir kultūrinius palikimus, dėmesį atkreipiau į dabartinę Basanavičiaus gatvę. Žinoma, carinės Rusijos laikais ši gatvė vadinosi kitaip – *Pohuliankos*. Verčiant iš slavų kalbos, tai reikštų – pasivaikščiojimų gatvė. Tuo metu, dabartiniame Naujamiestyje, buvo statomas modernus naujas rajonas tokiu pačiu pavadinimu – *Pohulianka*. Pavadinimas nesikeitė iki 1939 metų, kai lietuviai šią svarbią miesto gatvę pavadino Nepriklausomybės akto signataro Jono Basanavičiaus garbei. Įdomu ir tai, kad jie keisdami gatvės pavadinimą pridėjo ir Jono Basanavičiaus mokslo daktaro laipsnį – *dr. Basanavičiaus* gatvė, todėl galima teigti, kad buvo norima pabrėžti ir šios asmenybės mokslinius pasiekimus. Žinoma, po nacių okupacijos mokslinis laipsnis nuo gatvės pavadinimo buvo pašalintas. Mažai randama logikos, kodėl sovietai nepakeitė šios gatvės pavadinimo, bet galbūt šis, vienos pagrindinių Vilniaus gatvių, pavadinimas jau tada buvo plačiai naudojamas.

Stebint gatvių pavadinimų pakeitimus, atkreipiau dėmesį ir į 1939 metų žemėlapyje užfiksuotą *Mortos Mindaugienės* gatvę. 1920 metais valdant lenkams ši gatvė vadinosi Sheptytskiego, man reikėjo paieškoti, ką galėtų reikšti šis pavadinimas. Gatvė pavadinta Šeptickio

pavarde. Lenkų metropolito Andrejaus Šeptickio garbei, kuris tuo metu buvo žinomas dvasininkas ir visuomenės veikėjas. Šiandien ši gatvė pavadinta ukrainiečių poeto ir dailininko Taraso Ševčenkos vardu. Galbūt nereikėtų lyginti šių žmonių svarbos Lietuvai, tačiau klausimas iškyla, kodėl Mortai Mindaugienei gatvės Vilniuje po 1990-ųjų taip ir nebuvo rasta.

Praeinant Žemaitijos gatve, atsitiktinai pastebėjau ant namo Žemaitijos g. 2 memorialinę lentą, kurioje parašyta: „1920 – 1951 metais ši gatvė buvo vadinama žydų mokslininko mecenato ir bibliografo M. Strašūno (1817 – 1885) vardu, kurio kolekcijos pagrindu 1892 m. įkurta viena didžiausių judaikos bibliotekų Europoje.“ Vilnių valdant lenkams, būtent toks pavadinimas šiai gatvei buvo suteiktas, Lietuvą okupavus Sovietų sąjungai ši gatvė vėl pervardinta į prieš tai egzistavusį kur kas neutralesnį pavadinimą – Žemaitijos. Manau, Vilniaus kultūros istorijai šios asmenybės ir žydų tautos indėlio įamžinimas ypač svarbus, nes tuo metu viena didžiausių tautų gyvenančių Vilniuje ir buvo žydai, tačiau komunistai siekė šį sureikšminimą ištrinti ir jiems pavyko, tokios kaip Strašūno gatvės nėra ir šiandien, taip pat kaip ir galimybės, jog apie šią asmenybę pasidomės daugiau žmonių, o ne tik tiek, kurie tikslingai ieško informacijos apie vieną garsiausių judaikos bibliotekų Europoje.

pav. 14 Žemaitijos g. memorialinė lenta M. Strašūnui. Iš asmeninio archyvo.

Politinė atmintis

Kadangi Vilniaus žemėlapiai kito besikeičiant miesto valdžiai, akivaizdu, kad politinė atmintis buvo konstruojama. Galbūt retas gerai atmena Vilniaus miesto centrinės dalies gatvių pavadinimus, bet net neabejoju, kad Gedimino prospekto vietą galėtų nurodyti beveik kiekvienas Vilniaus miesto gyventojas. Tai viena pagrindinių centrinio miesto arterijų. Man ši gatvė visada

vadinosi Gedimino, pavadinta miesto įkūrėjo kunigaikščio Gedimino garbei, tačiau per šį 100-metį ji turėjo ir kitus pavadinimus: Šv. Jurgio, Mickevičiaus, Stalino ir Lenino. Kai gimiau, ji jau vėl buvo vadinama Gedimino, tačiau mano seneliai dar atmintų Stalino prospektą, o tėvai Lenino. Akivaizdu, kad buvo tikslingai siekiama įdiegti naują gatvės pavadinimą, kuris atspindėtų valdančiųjų ideologiją, nes tai juk viena pagrindinių miesto gatvių.

Keliaujant tuometiniu carinės Rusijos laikų Šv. Jurgio prospektu Lukiškių kryptimi, atkreipiau dėmesį į gatvę *КАЗАНСКАЯ* (liet. *Kazanės*). Bandžiau išsiaiškinti, kodėl būtent taip vadinosi tada ši gatvė. Šioje gatvėje iki šiol yra Vilniaus Šv. Apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia, kurioje esantis hodegetrijos¹⁵ tipo Marijos su Kūdikiu atvaizdas nuo 1684 m. ėmė garsėti stebuklais (Račiūnaitė, 2002). Panašus atvejis įvyko anksčiau Kazanėje, kur Marijos Ikona išgarsėjo kaip stebuklinga XVI amžiuje. Kazanė tada tapo svarbiu ortodoksų dvasingumo centru, o Kazanės Marijos atvaizdas paplito visose Rusijos cerkvėse. Todėl galima spėti, kad būtent dėl Šv. Jokūbo bažnyčioje Marijos su Kūdikiu paveiklo garsėjusio stebuklais, ši gatvė ir buvo pavadinta *Kazanės*, kaip aluzija į Kazanės Marijos ikoną.

pav. 15 Fragmentas 1968 iš "Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994" video kūrinio

Žinoma, vokiečiams toks gatvės pavadinimas netiko, jie jį pervadino bendru pavadinimu – Tapfer strasse (liet. Drąsioji gatvė). Lenkams okupavus Vilnių, jie šiai gatvei suteikia reikšmingo Lenkijai politinio įvykio datos pavadinimą – *ul. 3-go Maja* (liet. *Gegužės 3-osios gatvė*). 1791 metais gegužės 3-ąją ATR buvo priimta pirmoji Europoje rašytinė Konstitucija. Nepaisant to, kad dokumentas buvo išleistas ATR, tai reiškia, kad Lenkijos karalystės ir LDK bendroje valstybėje,

¹⁵ **Hodegetrija** - Dievo Motinos su Kūdikiu Jėzumi ikonografinis tipas. (<https://www.vle.lt/straipsnis/hodegetrija/>)

tačiau lietuviai atgavę Vilnių šios gatvės pavadinimą pakeitė į jiems svarbesnio valstybinio dokumento pasirašymo dieną – Lietuvos Nepriklausomybės akto – Vasario 16-osios. Manychiau, nepaliko senojo pavadinimo dėl to, kad tuo metu nenorėjo turėti jokių sąlyčio taškų su Lenkija dėl buvusios Vilniaus okupacijos. Vokiečiai nespėjo pakeisti šios gatvės pavadinimo ir jau po antrosios sovietų okupacijos, gatvės pavadinimas yra pakeičiamas į *Liepos 21-osios*, dieną, kai per pirmąją sovietų okupaciją marionetinis Lietuvos seimas paprašė Lietuvą priimti į Sovietų Sąjungos sudėtį. Po Nepriklausomybės atkūrimo 1991-ųjų kovo 11-osios gatvei sugrąžintas *Vasario 16-osios* pavadinimas. Todėl be abejonės galima teigti, kad tai gatvė, kuri liudija, kad mieste būta ir politinė ideologinė kova.

Taip pat manau, kad reikėtų paminėti Altarijos pavadinimo ištrynimą iš pokario žemėlapių. Iki sovietmečio dabartinė Kalnų parko teritorija buvo vadinama *Altarija*. Retas, kas dar atmena šį pavadinimą. Atrinkdama žemėlapius iškart atkreipiau dėmesį, nes jis man buvo nematytas ir negirdėtas. Pavadinimas *Altarija* reiškia kunigų namai, todėl sovietams, stengiantis ištrinti bet kokią religinę reikšmę, šis pavadinimas buvo pakeistas į *Kalnų parko*.

Be abejo, nagrinėjant visus šiuos žemėlapius, galima teigti, kad jie sudaryti taip, kaip jų autoriams nurodė valdžia. Atkreipti dėmesį reiktų ir į tai, kaip greitai buvo keičiama informacija tik pasikeitus miesto valdžiai. Juk veikiama tokia logika – kuo greičiau įdiegsi naują, tuo reikės mažiau laiko tai įsiminti, kitaip sakant – išmokti ir užmiršti seną. Taip pat šie žemėlapiai perleisti ir per mano asmeninę prizmę, tai reiškia, kad matomumui įvedžiau teritorines ribas ir laiko limitą.

Šiuo videomeno kūrinium siekiu įtaigiai papasakoti, kaip ir kodėl keitėsi Vilniaus miestas per šimtmetį iki mano gimimo. Panaudodama statiškus Vilniaus žemėlapius, kurie video formate besikeičia, paryškinau miesto pokyčius – rajonų, gatvių pavadinimų skirtumus, paaiškinau buvusį istorinį kontekstą, kas tuo metu valdė miestą. Įvedus gyventojų tautinės sudėties registrą, bandžiau vizualiai perteikti informaciją, kokia tuo metu buvo vykdoma miesto politika tam tikros tautos atžvilgiu. Siekiu iš akivaizdybės dalių sudėti praeities, kurioje manęs dar nebuvo, istoriją, kuri užfiksuojama šiandieninėje atmintyje.

IŠVADOS

- Nagrinėjant žemėlapių sudarymo teorijas, išskirti kartografo Salisčevo žemėlapių matematiniai elementai, taip pat detalizuoti kartografės Giedrės Beconytės žemėlapių sutartiniai ženklai ir jų rūšys pagal atliekamas funkcijas.
- Sekant prancūzų filosofo ir sociologo Maurice'o Halbwachso mintimi, kad nėra dalyko kaip „individuali atmintis“; todėl nagrinėta tik kolektyvinė atmintis. Išskirti trys svarbūs kolektyvinės atminties aspektai pagal kultūros antropologę Aleida Assmann: komunikacinis, kultūrinis ir politinis.
- Dažnai teigiama, kad istorija tai yra atmintis, tačiau išnagrinėjus teoriją, galima paprieštarauti teigiant, kad atmintis papildo istoriją, o istorija koreguoja atmintį, todėl šie terminai negali pakeisti vienas kito.
- Nagrinėjant geografų Johno Pickles, Shiloh Krupar, Alano MacEachreno teoriją apie vietos žemėlapius, išsiaiškinta, kad žemėlapiai yra persmelkti juos kuriančių asmenų vertybėmis ir sprendimais, ir jie neabejotinai atspindi kultūrą ir politiką, kurioje tie asmenys gyvena. Žemėlapiuose užkoduota tuometinė atmintis ir istorija, žvelgiant ne tik į tai, kas sukūrė žemėlapius, bet ir kam jie buvo sukurti.
- Tyrinėjant žemėlapių panaudojimą mene, pasirinkti 3 pavyzdžiai: britų menininko Simono Pattersono darbas „Didžioji Lokė“ (1992), *Fluxus* įkūrėjo Jono Mačiūno „Rusijos istorijos atlasas“ (1973) ir mano magistrinio baigiamasis kūrybinis darbas „Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994“ (2023).
- Simonas Pattersonas savo kūrinyje dekonstravo 1991-ųjų metų Londono metro schemą, tik pakeisdamas metro stotelių ir linijų reikšmes. Tokiu būdu jis sąmoningai paskatino žiūrovą ne tik susipažinti su naująja žemėlapių versija, bet ir prisiminti arba palyginti su senąja. Sukurdamas anglosaksiškąją Londono metro žemėlapių versiją, jis žaismingai kvestionuoja mūsų įsitikinimą, kad žemėlapiai yra patikimas informacijos šaltinis.
- Jurgis Mačiūnas du dešimtmečius kruopščiai atrinkinėjo ir perkėlinėjo istorinius Rusijos, kaip imperialistinės valstybės, svarbiausius faktus į 28,75 x 21,25 cm formato popierių, taip sukurdamas 37 atskirus žemėlapius. Mačiūnas panaudoja atpažįstamą politinio pasaulio žemėlapių vaizdą, papildydamas rašytine informacija. Iš esmės, tai yra komunikacinės atminties konstruktas, nes šie žemėlapiai tai Jurgio Mačiūno atpasakojimas to, ką Šaltojo karo metais, dėstė amerikiečių universitetai.
- „Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994“ – tai kūrybinė šio magistrinio darbo dalis. Šis kūrinys – centrinio Vilniaus žemėlapių rinktinė video formate. Pasirinktos žemėlapių chronologinės ribos – nuo 1894 iki 1994 metų. Šiame kūrinyje žemėlapiai puikiai atlieka

istorinio konteksto aiškinimo funkciją. Atkreipdama dėmesį į gatvių ir rajonų pavadinimų pakeitimus, galiu teigti, kad šiuose žemėlapiuose užkoduota komunikacinė, kultūrinė ir politinė atmintis.

- Išnagrinėjus šiuos 3 pavyzdžius, galima teigti, jog bet koku atveju vietos žemėlapių panaudojimas meniniame darbe kuria „tiesos“ objekto panaudojimo vaizdinį. Tačiau menininkas gali esamą užkoduotą informaciją žemėlapyje ne tik dekonstruoti, bet ir paslėpti ar išryškinti taip kvestionuodamas akivaizdybę.

SUMMARY

This master's thesis investigates how maps of location are decoded through art, as well as the deconstruction of memory and history.

Location maps are frequently interpreted as objects of truth. As a result, it is vital to investigate how artists use location maps in their work and how they communicate the information encoded in the maps.

The theoretical section explains the structure and functions of location maps. A brief theory of the terms memory and history is offered based on the observations of philosophers and scientists. In addition, the relationship between place maps and memory and history is clarified.

In the research section, three works of art are chosen and investigated using the case study technique in search of the categories of cultural, communicative, and political memory defined in the theoretical section.

The study concludes with insights and recommendations on how location maps might be understood and read in works of art.

The thesis consists of 5 parts: introduction, definition of structure and functions of maps, theoretical part of memory and history, analysis of selected works of art, conclusion and discussion, bibliography.

The scope of the work is 41 pages, 18 bibliographic sources, 15 illustrations.

Key words: location maps, art, memory, history.

LITERATŪRA

- Assmann, A. Transformations between History and Memory. *Social Research*, SPRING 2008, Vol. 75, No. 1, Collective Memory and Collective Identity. 2008. pp. 49-72. 51-52p.
- Elwood, S. Geographic Information Science: New geovisualization technologies emerging questions and linkages with GIScience research. *Progress in Human Geography*, 33(2), 2009. 256-263.
- Gedutis, A. "Į Rytus nuo Saulės, į Šiaurę nuo Žemės: žemėlapiai šiapus ir anapus pasakojimo", in Lina Michelkevičė ir Vytautas Michelkevičius(eds.) *Diagraminės vaizduotės atlasas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2019. p. 16
- Halbwachs, M. *On Collective Memory*, ed. and trans. Lewis A. Coser. Chicago: The University of Chicago Press. 1992. 46p. ISBN: 9780226774497
- Harley, J.B, Woodward, D. "Preface", in: John Brian Harley, David Woodward(eds.), *Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean (The History of Cartography, vol. 1)* Chicago: The University of Chicago Press. 1897. p. 16 (vertimas Aldis Gedutis)
- Kennedy, H., Hill, R. L., Aiello, G., & Allen, W. The work that visualisation conventions do. *Information, Communication and Society*, 19(6), 2016. 715-735p.
- Keszei, A. Memory and the Contemporary Relevance of the Past. *The Hungarian Historical Review*, Vol. 6, No. 4, Boundaries of Contemporary History. 2017. 804-824p.
- Krupar, S. Map Power and Map Methodologies for Social Justice *Georgetown Journal of International Affairs*, Summer/Fall 2015, Vol. 16, No. 2 pp. 91-101 Published by: Georgetown University Press.
- Jatautaitė, D. *Atmintis ir mokymas*. ISSN 1392-5016. ACTA PAEDAGOGICA YILNENSIA. 2000. Vilnius: Vilnius University Press. 179p.
- Kitchin, R. *Thinking About Maps*. 1. NIRSA and Department of Geography, National University of Ireland, Maynooth, Ireland. Chris Perkins. 2009.
- Nora, P. Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire Representations*, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. 1989. Berkley: University of California Press. 7-24; 8-9p.
- Pavlovskaya, M. Critical GIS as a tool for social transformation. *The Canadian Geographer / Le Géographe Canadien*, 62(1), New Jersey: Wiley-Blackwell. 2018. 40-54p.
- Pickles, J. *A History of Spaces: Cartographic Reason, Mapping and the Geo- Coded World*, London: Routledge. 2004.
- Račiūnaitė, T. "Lukiškių Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios dievo motinos paveikslas ir jo stebuklų knyga "Mistinis fontanas...". Stebuklo vieta ir laukas." *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2002, t. 25, pp. 223p.
- Salischev, K. *Kartovedenie*. Moscow: University of Moscow Press. 1990.19-20p.

Samas, A. Žemėlapiai ir jų kūrėjai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 1997.196p.

Tulving, E. "Episodic and Semantic Memory." Organization of Memory. Eds. Endel Tulving and Wayne Donaldson. New York: Academic Press, 1972: 382-402p.

Wood, D. The Power of Maps. Scientific American, Chapel Hill: The University of North Carolina Press. 1993. Vol. 268, No. 5 pp. 91-92p.

ŠALTINIAI

Visuotinė lietuvių enciklopedija:

internetinė prieiga per: <https://www.vle.lt/straipsnis/zemelapis/>

<https://www.vle.lt/straipsnis/sutartiniai-zenklai/>

<https://www.vle.lt/straipsnis/semantine-atmintis/>

Oxford žodynas:

Internetinė prieiga per:

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/memory>

ILIUSTRACIJOS

pav. 1 Lietuvos Respublikos teritorijos kontūrai	6
pav. 2 Nacistinės Vokietijos sudarytas Vilniaus žemėlapis (1939)	8
pav. 3 Giedrė Beconytė: a - plotiniai, b - linijiniai, c – vaizdiniai	10
pav. 4 Kašmyro teritorija Indijos ir Pakistano žemėlapiuose (https://www.dw.com/en/how-asias-official-maps-promote-propaganda/a-52620520)	16
pav. 5 Londono metro schema 1991m.....	18
pav. 6 Žemėlapis 1800 – 18. Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlasas". Jono Meko vizualiųjų menų centras.....	23
pav. 7 fragmentai iš Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlaso". Jono Meko vizualiųjų menų centras.	25
pav. 8 fragmentai iš 1698-1721 žemėlapis. Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlasas". Jono Meko vizualiųjų menų centras.	26
pav. 9 fragmentai iš Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlaso". Jono Meko vizualiųjų menų centras.	26
pav. 10 Žemėlapis 1241-1325. Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlasas". Jono Meko vizualiųjų menų centras.	27
pav. 11 Žemėlapis 1825 – 1855. Jurgio Mačiūno "Rusijos istorijos atlasas". Jono Meko vizualiųjų menų centras.	28
pav. 12 Fragmentas 1919 iš "Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 - 1994" video kūrinio.	29
pav. 13 Fragmentas 1940 iš "Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994" video kūrinio.....	30
pav. 14 Žemaitijos g. memorialinė lenta M. Strašūnui. Iš asmeninio archyvo.....	32
pav. 15 Fragmentas 1968 iš "Manęs tada dar nebuvo: Vilnius 1894 – 1994" video kūrinio	33